

ВИДАК ВУЈАЧИЋ, Титоград

КАРАКТЕР БРАТСТВЕНИЧКО-ПЛЕМЕНСКЕ СТРУКТУРЕ И ОРГАНИЗАЦИЈЕ

(Методолошки приступ проблему)

Црногорско традиционално друштво представља посљедњи али и најзначајнији период родовско-феудалног система. Оно истовремено обиљежава, у највишој и најзрелијој фази свога развоја, и први облик капиталистичког друштва, које се одликовало релативно значајним растом и развитком производних снага у односу на претходне облике. Сваки конкретни облик традиционалног друштва означавао је у основи аутохтони и једнаковриједни секуларни живот, али је истовремено свједочио о својој динамичности, о могућностима апсорпције садржаја и облика различитих вјера и етнија. Ти конкретни облици одликовали су се специфичностима, властитим законима, које традиционално друштво, у процесу тотализације, није могло да прескочи, пошто се нијесу низали случајно, без реда и смисла, и нијесу носили у себи могућности властите вјечитости. У том смислу, може нам овдје, као метафора, бити од несумњиве користи библијски примјер. Као што је Мојсије, по изричитој Јеховиној наредби, морао да проведе четрдесет година у пустињи, да не би у Обећану земљу ушао неко „ко је непосредно изашао из ропства”, тако је и сваки конкретни облик традиционалног друштва морао, сагласно својој природи и својој сврси, да „проживи” свој властити живот. На тај начин одржавао се континуитет читаве историје традиционалног друштва, и такав смисао се јављао у свим доцнијим фазама развоја друштва. Тако рећи, то је био израз динамичке структуре традиционалног друштва, начин дијалектичког „укидања” и стваралачког превазилажења старог али и апсорпције свега новог што је наилазило.

Црногорско традиционално друштво представљало је, уз све своје посебности, особености и специфичности, само једно конкретно друштво у општој историји човјечанства: оно се константно налазило између општих и посебних противрјеча, егзистирало кроз контраверзне трептаје

свога бића. То значи да се, у погледу давања синтезе развоја традиционалног друштва, не могу заобићи снажни афинитети друштва према посебним и конкретним облицима и садржајима, као што се не могу заобићи и потиснути у задњи план облици и садржаји општечовјечанског и универзалног у њему. Самом чињеницом да традиционално друштво није било апсолутно затворено друштво, само свијет за себе, затворени свијет племенског човјека, већ једним својим дијелом и отворени свијет, чије су се особености и посебности нужно прожимале и преламале са општечовјечанским и универзалним облицима и садржајима. Таква историја традиционалног друштва законито се уклапала у историју свјесног бића човјечанства, у коме појединци нијесу остајали на маргини историјских догађаја и племенског живота, пошто их је с другима сједињавала општа људска основа.

Према томе, под појмом „традиционално друштво” подразумијевамо један веома сложен и дијалектичан појам, с обзиром на укупност његових значења која се везују за одређене историјске периоде, за друштвене, економске, правне, институционалне, обичајне, моралне и религијске облике и изразе који су инхерентне бићу етника.

1. — ЛОГИЧКА СТРУКТУРА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА

Дуго времена наша историографија доказује да традиционално друштво обиљежава доба у коме је историјски ток текао на један довољно „упрошћен” и „примитиван” начин, с обзиром на његову садржину и суштину. Данас се, међутим, прилази нешто друкчије, па се указује на комплексност друштвеног процеса, на ону његову дијалектичност која га је, ако се тако може рећи, и „дефинисала” у својој основи. Но, независно од тога, сигурно је да је традиционално друштво афирмисало многобројне вриједности, првенствено моралне, јер су напосто биле егзистенцијалне људске одреднице.

Оно пак што је историјска наука већ дала у изучавању прошлости и традиције црногорског народа мора се добрим дијелом и усвојити, иако се морају нека схватања и тумачења ревидирати, на начин да се на основу нових и проширујућих сазнања дође до адекватнијих синтетичких судова о нашој црногорској традиционалној стварности, посебно о братственичко-племенској структури и организацији. У историјској науци с правом се полази од тога да су крвне заједнице: п о р о д и ц а (з а д р у ж н а к у ћ а и и н о к о ш т и н а), б р а т с т в о (в е л и к о и л и м а л о), па ч а к и п л е м е, биле носиоци патријархалног живота и начина мишљења. Зависно од ситуације, крвне заједнице, а нарочито братство, прерастале су, или су могле да прерастају, у шире и сложене није, при чему је братство увијек означавало један хармоничан и функционално повезани организам. Сви чланови братства били су везани крвним сродством, јединственом територијом и управом. Тек ће доцније виша фаза друштва да се појављује као „патрилинеарни” систем братстава, али опет као савез братстава по мушкој линији сродства. Сагласно томе, развиће се и један сасвим нови однос, и то на нивоу племена и

његове структуре и организације, у коме неће бити битна и одлучујућа крвна сродност међу појединцима у циљу заједничког и судбинског живљења.

Епоху традиционалног друштва карактерисао је однос према средствима за производњу, непокретним добрима (земља, кућа). Некретнине су биле колективно и лично добро братственика, односно племеника. Адекватно социо-економским односима „дефинисао” се и положај полова у систему. Однос међу њима био је везан чврстим патријархалним нитима, са сазнањем о значају и вриједности мушкарца. Домаћи рад на скали вриједности друкчије се цијенио неголи прегалаштво мушкарца и његово ратничко занимање. Међутим, то још није значило да се на друштвеној скали вриједности сваки рад није цијенио и вредновао. Мушкарац је био пуновластан и са иметком своје породице, с прецедентним правом на наслеђивање имовине. Свеукупна доминација мушкарца условила је појаву очинског права. У том смислу, може се нагласити да је „поробљавање” жене била с п е ц и ф и ч н а особина традиционалног друштва. Упоредо с тим, развио се и култ мушких до неслућене висине. Ближе и конкретније значење овог појма је везано искључиво међу члановима братства, што је особито имало важно значење и за афирмацију других видова доминације мушкарца. Самим тим што се узимао као неко божанство, чије је име од стране жене изговарано са страхопоштовањем. Култ мушких такође је био од изузетне важности за начин постојања рода, односно братства, у оквиру племена; с једне стране, што се преко култа мушких чувала и његовала традиција рода и поријекла и, с друге стране, што се истицало веће право јаксг и главарског братства („јачице”) у односу на мања братства, нарочито на такозване „старосједиоце”, „поселице” или „приселице”.

Стабилни традиционални поредак одликовао се успореношћу процеса, за афирмацију оних модуса који су експандирали, или су могли да експандирају, и да при том законито репродукују патријархалне односе и ситуације. Сасвим разумљиво, јер традиционално друштво није било способно до степена да акцептира оне тенденције које су објективно водиле бржем напретку. Његова слабост огледала се првенствено у „деструкцији” производних снага које су биле веома слабо развијене. Привреда је, тако рећи, била дуго времена н а т у р а л н а, све до оног времена када се успостављају ближи контакти са приморским градовима и Скадром, и када она споро уступа мјесто развијенијим облицима привредне дјелатности. Тек доцније, у развијенијем начину производње, доћи ће до израженијих социјалних процеса, и сагласно томе до јачих социјалних конфронтација; наиме, тада када се братственичке и племенске разлике буду уздигле на ранг општих супротности, односно противрјечности; када се приватно власништво, упоредо са колективном (братственичком и племенском), развије и омогући појаву робно-новчаних односа. Даљи процес одвијаће се ка све израженијој стратификацији и класној диференцијацији друштва; с једне стране, доћи ће до раслојавања становништва, особито градскога, на такозвани „патрицијат” или „аристократски слој” народа, кога ће сачињавати најбогатије породице, средње имућно и ситно газдинство, и једну огромну масу сиротиње,

сељака и радника (надничара и слуга). Тако ће традиционално друштво добити, сопственом негацијом, изразити класни садржај. Колективно, односно братственичко или племенско добро законито ће прећи у приватно власништво, стварањем индивидуалне (инокосне) породице, која ће се у суштини супротставити братству из кога је изникла. Нарушиће се братственички систем веза и односа, што ће се многе породице, у општем друштвеном ходу и миграцији становништва, издвојити из братства и населити у друга подручја и крајеве, да заједно живе са племенцима са којима нијесу у крвном сродству. Изграђивањем класног друштва упоредо ће снажити држава племенског карактера, која ће бити активни носилац остваривања уставности и законитости.

Црногорско традиционално друштво истовремено је, иако под снажним притиском економске нужде, развијало и своје духовно и културно биће. Наравно, традиционално друштво дуго времена није било припремљено и способно да акцептира једну вишу културу. Међутим, то још не значи да оно није било „одредило” своју властиту културу, и то у противрјечју вјетрова који су дували изнутра и споља; штавише, да није континуирано производило више облике дружбаних и културних вриједности.¹ Свакако, ту ће највише доћи до изражања етичке вриједности, које су биле окренуте колико према појединцу, његовим правима и дужностима, толико и према заједници, њеним правима и дужностима, обезбјеђујући и чувајући, тако, интегритет личности и интегритет заједнице.

Традиционална духовна култура била је развијенија и садржајнија од материјалне културе. Њен духовни израз била је, прије свега, народна (усмена) књижевност и други облици стваралаштва, изражени у примијењеној умјетности. Народну књижевност стварали су и уобличавали друштвени колективи, чије је праве и истинске вриједности, временом, прихватао и уосјећавао читави народ. Друштвени колективи су изграђивали, конституисали и уобличавали морална начела, етичке

¹ У вези с тим наша етнологија је покушала да утврди такозване „зоне“ („образце“) о материјалној, односно духовној култури појединих југословенских народа. Још је Јован Цвијић био један од првих који је покушавао да „регионализује“ културне зоне свих југословенских народа. Он региструје ове зоне: патријархални режим, зону преиначене бизантијске цивилизације, зону романско-медитеранских утицаја, турско-источњачких, средњо-европских и западно-европских утицаја и нову „народну цивилизацију“ (Ј. Цвијић, *Балканско њојосифрво и јујоснословенске земље*, Београд, 1966. године, прва и друга књига). Међутим, нека новија истраживања не слажу се са оваквом Цвијићевом класификацијом. Тако, Дуња Рихтер-Аугуштин говори о сљедећим културним зонама у нас: алпска (словенско културно наслеђе повезано са средњоевропским обрасцем алпске културе), панонска (сјеверно од Купе, Саве и Дунава, до Панонске равнице), динарска (која се протеже од Купе, Саве и Дунава, обухватајући Динарски масив, и иде све до македонског, односно јадранског подручја), македонска (која је потпуно специфична), моравска (у подручју Мораве и њених притока), јадранска (која обухвата некад нешто шири а некад посве узак појас уз Јадранско море и острва (Дуња Рихтер-Аугуштин, *Покушај њрисијуја изучавану друшћивених вриједности*, Економски институт, Загреб, 1967. године). За нас се, међутим, чини да је сваком народу култура властита судбина, и да се не може свести на сразмјере етничке групације без властитог културног идентитета.

идеале и народне светиње, стварали идеалне узоре или типове, обичаје и принципе, којима се служило и који су постајали императив живота и времена.

2. — БРАТСТВЕНИЧКО-ПЛЕМЕНСКА СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЈА

(1) У историјској науци полази се од тога да је црногорско племе један од основних конституената традиционалне (патријархалне) структуре и организације. Такав третман овог значајног питања у науци је свакако прихватљив, с обзиром на ослонац у чињеничком материјалу. Међутим, већ је сасвим друго питање када се историјским изворима може само вјеровати; да се априористички тврди нешто што се једноставно ничим не може доказати.

Већ је наглашено да се у вишој форми родовског система појављује племе као организација више различитих братстава („патрилинеарни” систем братстава). У том смислу, у једном општем значењу, могао би се и појам „црногорско племе” („староцрногорско”, „брдско”) да разумијева попут појмова: „populus”, „gens”, „genus”, „generatio”, „tribus”, „Stamm”, па чак и као „ethnos” и „natio”. Међутим, појам „црногорско племе”, по својим другим суштинским карактеристикама, не може се аналогисати а да се не западне у празна разматрања о некаквој примитивној универзалности људске заједнице.

У Црној Гори било је око четрдесетак племена, свако са по више братстава. Плем је, било оно „просто” или „сложено”, чинило друштвену јединицу, територијалну и управну. Имало је своје заједничко земљиште (комунице), заједничко светилиште, славу и приславу, зборове и скупштине, савјет, вијеће племенских главара, своју историју и традицију.²

² Грађа за проучавање црногорског племена, његове структуре и организације, веома је обимна. Писани извори (разни извјештаји, судске пресуде, опис племенског живота, његово унутрашње уређење итд.) налазе се углавном по архивима Црне Горе (Државни архив на Цетињу, Архивско одјељење Државног музеја на Цетињу, Архив Цетињског манастира, Архив Историјског института у Цетињу и Титограду, Државни архив у Котору), али и у Цавтату (Богишићева библиотека), Дубровнику (Државни архив). Такође се грађа може наћи у Београду (САНУ), Загребу (ЈАЗУ), Задру (Државни архив). Свакако, грађа се може наћи и ван наше земље: у Цариграду (Архив предсједништва владе, Архив музеја Топкапу), Венецији (Државни архив), Бечу (Државни архив, Ратни архив), Москви (Државни архив) и у Лењинграду (Државни архив).

Особито се грађа може наћи у дјелима појединих наших научника и књижевника: Вук Стеф. Караџић (*Црна Гора и Бока Кошорска*, СКЗ, Београд, 1922, 1953), Љубомир Ненадовић (*О Црногорцима — Писма са Цетиња*, СКЗ, Београд, 1929), В. М. Г. Медаковић (*Живот и обичаји Црногораца*, Нови Сад, 1860), М. Поповић (*Црна Гора и Црногорци*, Гласник српског ученог друштва, I, Београд, 1847), Марко Миланов (*Примјери чојсџива и јунашџива*, Београд, 1901; *Племе Кучи у народној њрици и њјесми*, Београд, 1904; *Живот и обичаји Арбанаса*, Београд, 1928; *Цјелокуина дјела*, Графички завод, Титоград, 1970), Симо Шобајић (*О Црногорцима*, Београд, 1928), и других. Исто тако и код неких странаца: Павле Ровински (*Црна Гора у прошлости и садашњосџи*, С. Петербург, I, 1888, II, ч. 1. — 1897, ч. 2. — 1901, ч. 3. — 1909, ч. 4. — 1909, III, 1915), S.O. Vialla de Sommières (*Voyage historique et politique au Montenegro*, Paris, 1820), Јован Поповић — Липовац, који је поријеклом

Формирање и убицирање племена у Црној Гори био је релативно дуги временски и друштвено-историјски процес. Сасвим је извјесно да ће веома касно племена завршити свој вијек „сазријевања“, када буду увучена у вртлог друштвеног процеса. Међутим, око проблема постанка црногорског племена постоје веома п р о т и в р ј е ч н а мишљења. Ми ћемо овдје, пошто ово значајно питање захтијева посебан третман, изнијети само нека тумачења. Тако, на примјер, Јован Цвијић сматра да црногорска племена (староцрногорска и брђанска) воде своје поријекло још од старог словенског племенског друштва, да би доцније, у немањихкој држави и најездом Турака, претрпјела знатне измјене у својој структури и организацији. По Цвијићу, дакле, црногорска племена нијесу никада била „потпуно уништена“, већ су се на извјестан начин послје пада немањихке државе напросто „регенерисала“.³ Јован Ердџановић, Петар Шобајић, Андрија Јовићевић, М. Влаховић, Никола Шкерковић, Сретен Вукосављевић и други познати етнологи писали су у духу Цвијићевих тумачења и преокупација о томе шта је црногорско племе. Међутим, ову Цвијићеву хипотезу, хипотезу о предфеудалном и предтурском поријеклу црногорских племена, покушао је да оспори Константин Јиречек, на начин што је претпоставио повезаност црногорских племена са средњовјековним катунима, као да су, у историјском смислу, напросто појмови синоними.⁴ Овакву пак Јиречекову концепцију о постанку црногорских племена скоро у потпуности је прихватио и заступао и М. Шуфлај, који је истакао проблем „обнављања“ племенског друштва, и то не само у Црној Гори већ и у свим југословенским народима, па чак, аналогно томе, и у Албанији. Међутим, Шуфлај је ипак отишао корак даље у тумачењу постанка црногорских племена (од Јиречека), јер су се по њему племена не само „обнављала“ већ и конституисала кроз номадски и полуномадски сточарски катун.⁵ У суштини је Јиречекову и Шуфлајеву концепцију о постанку црногорских племена заступала наша историјска грађанска наука.

Нема сумње, данас је наша историјска наука отишла далеко напријед у тумачењу постанка црногорских (староцрногорских и брђанских) племена. Она је, чини се, и успјела да дијелом резимира и синтетише различита гледишта и да цјеловитије освијетли овај иначе деликатан проблем. Најистакнутији представник ове модерне историјске школе, Бранислав Ђурђев, заступа гледиште да је катунска организација имала „првенствену улогу у настајању наших и арбанашких племена“.⁶ Штавише, и

Црногорац (*Русија и Црна Гора од времена императора Петра I*, С. Петербург, 1883) и др. Наравно, и код свих наших савремених познавалаца прошлости и традиције Црне Горе. Тиме што далеко ближе одређују овај још увијек недефинисан појам, за разлику од својих претходника, на њих се највише можемо и ослонити.

³ Јован Цвијић, *Балканско јолуострво и јужнословенске земље*, I, II, Београд, 1966.

⁴ Јиречек-Радонић, *Историја Срба*, II, Београд, 1952.

⁵ М. Шуфлај, *Повијест савремених Арбанаса*, Архив за арбанашку старину, језик и етнологију, II, 2, Београд, 1924; *Срби и Арбанаси*, Београд, 1925.

⁶ Бранислав Ђурђев, *Територијализација катунске организације до краја XV вијека*, Симпозијум о средњовјековном катуну одржан 24. и 25. новембра 1961. године, Сарајево, 1963, стр. 143.

показао како је од једне мање досељене групе људи (неколико породица или домаћинстава окупљених око свог главара или вође) утврђен постанак „основне масе племена”; како је катун („џемат”) био „оквир” у коме је процес формирања племена започео и како се стваралачки превазишао у своју супротност. Већ у XV вијеку многе су појаве разбијале раније односе, али истовремено наговјештавале нове, из којих ће, природно, оживјети племенско друштво и за њега везана патријархална култура. Међутим, нама је као неисторичару још понајважније да истакнемо релијабилну чињеницу: да је црногорско братственичко-племенско друштво напосто о б и љ е ж а в а л о човјеково трајање, његово кретање и одношење у времену и простору, у коме је живио и радио, континуирано и у релативно дугом временском периоду, а по нечему и до данашњег дана. Ео ipso, проблем интерпретације и адекватне експликације суда о етногенези племена састојао би се у давању одређених значења која се нужно везују за задовољавање научних и друштвених критеријума.

Вратимо се поново племену и његовим основним карактеристикама. Показати величину и размјештај становништва у племену питање је за себе. Међутим, сигурно је да је величина и бројност племена одређивана родовским устројством, економском снагом, али и морфолошким елементима рељефа. Величина племена се мијењала, смањивала или увећавала, зависно од историјских услова и околности. Тако су, на примјер, према неким подацима, Бјелопавлићи као племе били најбројнији, имали чак и хиљаду кућа, у којима су живјеле породице (инокосне и задружне), а Ђеклићи, Бјелице, Комани и Загарач од двије до три стотине кућа, Пјешивци и Озринићи само тридесетак домова.⁷

Заједничка племенска својина на непокретним добрима (земљишту и другим добрима) била је, уз приватну својину, е к о н о м с к а о с н о в а племена. Племенску, односно заједничку својину чинило је земљиште и друга непокретна добра, која се нијесу могла дијелити, парцелисати или отуђивати. То су такозване комунице, пасишта, ловишта, шуме, воде, планине. Сваки племеник имао је у њима подједнако право у дио. Тако, на примјер, у Цеклину свака мушка глава имала је подједнако право на уловљену рибу из племенских ловишта. Међутим, и ово правило имало је изузетака. С обзиром на важење и трајање кастинског патријархалног принципа, Цеклињани нијесу дозвољавали Ковачима, такозваним „нижним родовима”, да подједнако учествују са другим племеницима у диоби заједничке (племенске) имовине. То значи да се ово правило искључиво односило на „праве” Цеклињане, „више родове”.⁸ Овакав принцип, у односу на друга материјална добра (пасишта, ловишта, шуме, планине), важио је и материјализовао се на скоро исти начин и у другим племенима Црне Горе.

⁷ Нићифор Дучић, *Црна Гора*, Гласник српског ученог друштва, књига 40, Београд, стр. 89.

⁸ Видјети: Андрија Јовићевић и М. Стругар, *Слике из прошлости Цеклина (у Црној Гори) од насељавања данашњијем сјановнишћем до рајне 1862*, штампа српска штампарија, Загреб 1902. године.

Племеник је бранио племенску својину као своју властиту, јер је она једним дијелом то у суштини и била. Међу Чевљанима и Пјешивцима, Његушима и Ђеклићима, водила се борба за пасишта; Васојевићи и Кучи ратовали су с арбанашким племенима, особито са Климентима, за пасишта на планини Врмоши.

Племене је, као организација различитих братстава, окупљало како „мала” и „непозната” тако „јака” и „главарска” братства. У племену и његовој унутрашњој организацији био је веома значајан утицај велких братстава, такозване „јачице”. Истичући се изнад и мимо осталих „малих” братстава (родова), „јачица” је играла главну улогу у племену, па тиме и на тај начин убрзавала процес племенења.

Такозване „приселице” или „поселице” били су, углавном, доселеници из других крајева, односно племена. Племеници, односно братственици, нерадо су их примали у своју рођену, фиденцијалну средину. Са насељавањем они су се обично стављали под заштиту „јачице”, мада су, по правилу, задржавали своје властито обиљежје, тј. породично име (презиме) и крсну славу. Још је неравноправнији био положај „старосједилаца” у односу на „јачицу”. Према „старосједиоцима” јака и главарска братства веома су се драстично односила, потцјењивала су их и омаловажавала на сваком кораку. На тај начин био је директно од стране припадника „јачице” поспјешаван процес кастинизације црногорског друштва, друштвено-патерналистичких односа, ставова и менталитета.

Изузев племена Озринића (Чевљана, односно Војинића, Марковљана, Велестоваца и Заграђана) ниједно друго црногорско племе не може да изведе своје поријекло од заједничког и замишљеног претка. Међутим, народна традиција ову „историјску чињеницу” још више мистификује, па се по њој тврди како свако посебно племе има свог заједничког претка (Васојевићи — Васа, Пипери — Пипа, Братоножићи — Брата, Бјелопавлићи — Бијелог Павла, Пјешивци — Богдана Потпилића, Озринићи — Озра, рецимо). Но, независно од тога колико је то историјска истина, овај прихваћени и уосјећани предак племена објективно је вршио прогресивну улогу; убрзавао је сплемењивање, спајање различитих братстава у једну релативно чврсту и хомогену цјелину — племе.

Потпунија и организованија племена имала су заједничку славу. На примјер, сви Озринићи славе Аранђеловдан. Неорганизованија племена, пак, нијесу имала заједничку славу, као на примјер: Црмничани, Његуши, Цуце, Бјелице, Ђеклићи, Граховљани, Кучи, Рудињани и други. Наравно, свако посебно братство у једном оваквом „неорганизованом” племену имало је своју посебну славу (братственичку).

Црногорско племе имало је своју скупштину или збор. Скупштина је била врховни орган племена. Она је, тако рећи, била „израз непосредне народне власти. . . Уобличавала је уредбе и јавно контролисала племенске послове. Имала је извјесну судску власт”.⁹ На племенску

⁹ Сретен Вукосављевић, *Организација динарских племена*, САН, Етнографски институт, VII, Београд, 1953, стр. 56.

скупштину могао је доћи сваки племеник, и активно учествовати у њеном раду. Ипак, у крајњем случају, одлучујућу улогу водили су главари и прваци јаким братстава, односно „јачице”. Жене и дјецу нијесу примали на племенску скупштину; њихове интересе заступали су и бранили мушки (братственици).

Главни извршни орган племена било је вијеће племенских главара. Оно је заказивало племенску (народну) скупштину и руководило њеним радом по свим егзистенцијалним питањима и односима из живота и рада племена и односа племена са другим племенима.¹⁰

Савјет племенских главара бринуо се о јавном реду и миру у племену, умиривао завађене странке. Осим тога, савјет племенских главара рјешавао је и расправљао спорне односе свога племена са другим племенима (око пасишта, ловишта, воде, планине, шуме и уопште заједничких добара). У савјету племена били су главари појединих братстава, виђенији прваци и братственици. Главари племена, како у ком времену, називали су се и кнежевима и војводама, односно разним титулатурама. За пресуђене спорне ствари савјет је користио племенске доказе (ако их је било), признање странке, свједоке, содбине, а понекад и заклетву.¹¹ Казна затвора, као правна санкција, није постојала; умјесто ње плаћала се глоба, обично у новцу или стоци. Казна затвора везује се за зрелије вријеме племенског живота и начина мишљења, за вријеме такозваног законодавства (судства) у Црној Гори. Поред глобе у природи и новцу постојале су и друге осуде: стријељање или мушкетање (мушких), каменовање или лапидација (женских и мушких), вјешање (женских), паљење куће и прогонство ван граница племена и државе (мушких и женских).

Племена се споре и због крвне освете (племенско право одмазде — *ius retorsionis*; *ius talionis*), отмице жена и дјевојака, али, како смо већ напоменули, и због привредне невоље. Племе је штитило властиту својину (колективну), племеникову личност и његову властиту имовину. Тако, на примјер, Цеклињани и Његуши дуго су водили борбу око отмице дјевојака, међусобно се исцрпљујући; Кучи и Васојевићи око отмице жена и планине; Чевљани и Пјешивци, Жупљани и Пипери око пасишта и отмице жена и дјевојака; Кучи и Пипери због крвне освете. Зато су племеници били увијек под оружјем, спремни и приправни за борбу у одбрану својих муком стечених права.

Племе се бранило од усељавања припадника других племеника, односно братственика, а особито од Турака. Појединачна усељавања племе као цјелина није бранило, то је обично чинио појединац или пак његово братство. Племе није дозвољавало усељавање туђинаца — „зетова”, односно „домазета”, да не би имали удјела у комуницама, и на тај начин окрњили права братственика, односно племеника, на њихову

¹⁰ Др Васо Чубриловић, *Племенска и сеоска самоуправа*, Историја народа Југославије, II, Београд, 1960., стр. 725.

¹¹ Својевремено, у доба средњовјековне немањичке државе, дешавало се да жена заједно са мужем буде свједок (Александар Соловјев, *Зетска њресуда из 1444. године*, Београд, 1931, стр. 12).

својину и имовину. Из тих разлога племе брани п р а в о п р е ч е к у п о в и н е (п р и ј е к у п а и л и к у п њ е). Својинско право на земљу није могло поћи за одивом, већ је, у случају одласка или удадбе, морала остати у наслеђство њезиној „близика” (најближим рођацима) у дио. Уосталом, погледајмо на једном примјеру који се односи на дробњачко племе. Према „племенској установи — племенском праву, која датира од најстаријега доба племенског живота, „з е м љ а д р о б њ а ч к а н е м о ж е п о ћ и з а о д и в о м”. А то значи, ако је наследник каквог племеника и његова имања ћерка му или нека друга женска из његове породице, она при удаји не може узети очевину, нити рођачку земљу и дати своје мужу. Може је продати и паре узети”.¹² Наравно, право купње важило је подједнако и тамо гдје није било, као у овом конкретном случају, санкционисано и институционализовано.

У Црној Гори и п и с а н и з а к о н давао је право прече куповине и најдаљим сродницима по мушкој линији (такозваној „дебелој крви”). У Законнику Обшчем црногорском и брдском (из 1798. године) стоји под тачком 15: „Који човјек хоће поданас продавати кућу или баштину, или виноград, или метех и дубраву, или остало своје недвижно имуће, нека тај прије пита и понуди своју близику пред свједоцима, пак ако не би хћела близика купити, нека понуди мергинаша, то јесте раздионика, од своје баштине, не би ли он хтио купити, тада слободно нека продаје коме може у своје село и у своје племе, само ваља да учини књигу најмање пред три поштена чојка, или свједока, како је близику или мергинаша нудио, како они нијесу хтјели или нијесу могли купити”. Право прече куповине (купње) потврдило је или кодификовало обичајно право и Законик књаза Данила (из 1855. године), као и Општи имовински законик за Књажевину Црну Гору, у коме стоји (члан 49): „Првенство близике у праву прече купње иде овим редом: најприје долазе на ред продавчеви братственици првих шест пасова; — одмах за њима међаши и сељани онога села гдје се добро находи; послје њих ред пада просто на сељаке села у коме је добро, а који нијесу међаши; — одмах за њима спадају међаши који су другосељани ономе селу у коме је добро; — најпослије долазе остали племеници, уколико не припадају ниједноме од наведених разлога”.

Закључујемо, дакле, да су племена била доста чврсте и стабилне организације, на чијем су челу стајали најугледнији људи, главари и прваци јаких братстава. Због привредних, територијалних, слободарских и других узрока међусобно су се сукобљавала. То су били, у извјесном смислу, ратови у малом. Вјероватно је у томе о с н о в н и у з р о к што се дуго времена није могао формирати државотворни савез племена. Но, сигурно је тачно и то да их је релативна хомогеност етника чинила довољно имуним за заједницу живота. С друге стране, пак, може се нагласити, да су ова племена кроз читаву своју богату и борбену историју и традицију, све до самопрерастања у своју супротност, показивала изузетни виталитет. По многим својим садржајима, племена су временом

¹² Светозар Томић, *Дробњак, Антропологеографско истраживање*, СЕЗ, I, Београд 1902, стр. 443.

добила нови етнички квалитет, стално чувајући властито име. Сва та посебна племена, која су се конституисала на свом рођеном фиденцијалном тлу, временом су се преточила у виши облик друштвене заједнице, у којој су, у оном битном, биле уклоњене племенске супротности и противрјечности.

(2) Братство („fratria”) је група људи везаних крвним сродством, односно скуп породица које проистичу од једног заједничког претка. Слично племену, и братство је, било оно велико или мало, главарско или не, „знано” или „непознато”, чинило заједничко земљиште (забране или цјелине), имало цркву, заједничку славу и приславу, зборове и скупштине, савјет старјешина (породица), главаре и главарске куће и сл.¹³

По правилу, братство се поклапало са селом, односно насељем. Братство је имало заједничку, колективну, братственичку својину, која је, у извјесном смислу, била и знад племенске. Таква својина је била: ограђени пашњак, који се посебно звао забран или цјелина, затим млини и ступе. Поред братственичке заједничке (колективне) својине постојала је, како је већ напоменуто, упоредо и породична (приватна) својина. Братственичка земљишна својина није се разбијала, односно парцелисала. Она је и даље остајала цјелина, односно братственичка имовина, и у случајевима када би кућа остала на женским потомцима. Братство није дозвољавало да његова одива својом удајом „понеће” не само дио забрана већ и друге непокретности (земља, кућа) његова братственика. Колективна (братственичка) земљишна својина заједно са породичном (приватном) била је економска основа свакога посебног братства. Обадвије су се допуњавале и узајамно преплитале, тј. чиниле заједничку братственичку својину.

Величина братства се мијењала, смањивала или увећавала. Било је неких братстава и до сто педесет кућа (задружних или инокосних), а других опет и испод десет домова.

Утицај великих (јаких) братстава у племену био је веома значајан, тако рећи одлучујући. „Јачица” је била главни фундамент напретка у племену, али истовремено и борбе противу туђина (Турака). Велико или јако братство било је увијек заједница у бојевима. Мало братство, у пуном значењу, није била друштвена заједница, нити пак заједница у бојевима (ратовима) као велико или јако братство. Прије свега зато што су мала братства била принуђена да подређују своје властите интересе великим братствима; она су се збијала и груписала око својих јачих и

¹³ Пошто се братство у ранијој интерпретацији није узимало као основа традиционалног (патријархалног) система, као и з в о р свих друштвених па и породичних односа и ситуација, то „специјалне“ грађе у том смислу нема. Још највише код Валтазара Божишића. У ствари, она богата грађа за коју се обично мисли да може послужити изучавању братства највише се односи на село, пошто се братство напросто „поклапало“ са селом (засеоком), односно насељем (Видјети: Насеља српских земаља, САН, 1—35, 1902—1955; ЈАЗУ, 1—37, Загреб, 1896—1953). Овај проблем данас постаје још актуалнији. Дobar дио савремених истраживања послужило нам је у анализи братства, његове структуре и организације.

моћнијих супарника, па заједно са „јачицом” племена ишла у бојеве. Отуд она народна гнома:

„Зло јунаку у братству нејаку”.

Чланови братства „увијек воде своје заједничко поријекло од једне личности којој се приписују разна херојска својства. То родословље, које иде далеко у старину, памтило се највише у кнежевским кућама. Тиме се истицала предност поријекла и предања. Име тог претка био је доказа заједничког поријекла. То је допринијело чувању родбинских веза међу члановима братства. На тај начин братство је истицано изнад племена, иако је осјећање племенске заједнице било чврсто”.¹⁴ За поштовање традиције одржавања родословља, набрајања имена својих предака из сваког нараштаја за које су били везани значајни догађаји из живота братства, односно племена, везана су два основна разлога (узрока): *п р в о*, овим се одређивало сродство, односно степен сродничких односа, и *д р у г о*, постојањем и све већим издвајањем јаким и вишим родовима (братстава) одржавала се успомена на знамените претке, његовала и чувала традиција, и на тај начин су истицана већа права и значај од других родовима (братстава).

Премак братстава у Црној Гори није увијек био мушкарац — родоначалник братства, са чојственим и јуначким особинама. У невеликом броју случајева премак братства је била жена. Народна традиција је, по правилу, жене — претке братстава идеализовала до узор-жене, до жене-„адамско кољено”. Наведимо према народној традицији и историјским записима неколико братстава која, посредно или непосредно, имају за родоначалника жену: Анђићи, Анђелићи, Булићи, Булајићи, Вишњићи, Воровићи, Дожићи, Докнићи, Жижићи, Зоњићи, Зорићи, Јанићи, Јаниновићи, Јаничићи, Јањићи, Јањушевићи, Јелићи, Јегдићи, Јеличићи, Јеленићи, Јеринићи, Јојићи, Кандићи, Копривице, Марићи, Мандићи, Мандушићи, Мандалинићи, Мариничићи, Мартићи, Марсенићи, Миличићи, Милачићи, Мирјачићи, Мијовићи, Мирјановићи, Недећи, Николићи (Адије), Ојданићи, Пекићи, Павићи, Перунчићи, Петрушићи, Полићи, Ружићи, Ружичићи, Сокнићи, Симоновићи, Симуновићи, Станчићи, Станићи, Ђеранићи, Ђипранићи, Џвијетићи, Чавићи, Шушовићи. Даље и исцрпније извођење породичног — братственичког имена (презимена) од женског, материног имена, препустимо матронимици. Сигурно је, међутим, да ћемо свуда открити ономатолатријске садржаје код жене-претка, једно претјерано поштовање и обожавање имена жене родоначалника.

Сваки братственик носио је заједничко презиме у ширем смислу, и звали су се између себе рођацима (*п р и н ц и п п а т р и н о м и ч н о с т и* или, пак, *п р и н ц и п м а т р и н о м и ч н о с т и*). Међутим, сваки братственик није сваком род тиме што носи исто презиме (породично, братственичко име). На примјер, има Вујовића и Чевљана, али и Бјелица, Загарчана, Риђана, Љешњана и других који нијесу род. Штавише, и у оквиру једног племена има истих презимена а да се

¹⁴ Глигор Станојевић, *Црна Гора у доба Владике Данила*, Петине 1955, стр. 184.

братственици не рођакају између себе. Рецимо, у Кучима има Вујошевића Дрекаловића и Вујошевића Мрњавчића (Старокуча).

Свако братство имало је своју властиту (братственичку) славу и приславу, коју је сваки братственик славио и као своју властиту и као братственичку. Слава (и прислава) била је такво карактеристично духовно и религијско обиљежје које је истовремено означавало и крвно сродство, јединствену родовско-братственичку заједницу. Тако, на примјер, у Кучима су сви Дрекаловићи род, јер славе Никољдан, а славе Никољдан јер су рођаци; Старокучи (Мрњавчићи) — Митровдан, Беровљани — Ивањдан, Перићи — Ивањдан, Бојовићи — Лучиндан. Такође је свако братство имало, по правилу, своју властиту (братственичку) цркву и гробље. Црква је имала своје посебно име, дато према свецу или светици из хришћанске религије.

Међу братствима важио је е г з о г а м н и б р а к. Мушкарац из једног братства ступао је у брак само са дјевојком из другог братства. Суштина егзогамије састојала се, међутим, у нечему што је било изнад моћи појединца, изнад његових властитих ставова, жеља и емоција, у принципу једнакости и равноправности родова (братстава). У колико је кандидат за женидбу родствено припадао „јачици” у толико је, као по неком природном праву, скоро био принуђен да ступа у брачну везу са дјевојком из другог, себи равног и једнаког братства. Овакво правило се односило у погледу женидбених веза и међу „малим” и „неугледним” братствима. Велико или јако братство придржавало се принципа егзогамије само до одређене границе и природне толеранције. Управо све донде докле оно не би прерасло у једно сложено и разгранато братство. Тек тада је, по природи ствари, престајала запрека женидби унутар братства, односно даље трајање и важење принципа егзогамије. Нека пак братства, која су била потиснута од главарских кућа у племену, у већини случајева била су принуђена да се придржавају више е н д о г а м и је него егзогамије. Бројни су примјери у традицији појединих племена презира и ниподаштавајућег односа такозваног „аристократског слоја” према „нижим” родовима, односно братствима. Као да је тиме јако братство истицало једино своје право и способност живљења, узимајући на себе обавезе које су, ето, проистицале из некаквих закона вјечности.

Егзогамни брак имао је своју позитивну страну: п р в о, што је народ разумијевао, схватао и осјећао, да потомство од међубратственичких (међурођачких) бракова нужно води бољем и здравијем физичком и духовном подмлатку и, д р у г о, што се орођавањем јаким и главарских братстава јачало осјећање да заједно п р и п а д а ју једном племену. Међутим, егзогамни брак, како се у пракси вршио и остваривао, имао је и своју негативну страну, посебно у погледу духовне, односно моралне димензије односа. Ч у в а њ е ч и с т о т е р о д а и п о р и ј е к л а д о в о д и л о је д о б р а т с т в е н и ч к е а у т о н о м и ч н о с т и и к а с т и н с к е з а т в о р е н о с т и. Ендогамни брак имао је искључиво негативну страну: п р в о, таквом врстом женидбе и удадбе братство није могло да представља једну крвну, па и економску, духовну и моралну цјелину, д р у г о, народ је финим и

истанчаним осјећањима претпостављао да потомство од оваквих (рођачких) бракова нужно води како физичком тако и духовном и моралном дегенерисању потомства.¹⁵

Главари братстава били су, по правилу, домаћини јачих кућа (за друга или задружних кућа), богати и разборити људи, ратници и прваци. Главарство у братству и племену стицало се, наиме, јунаштвом, разумношћу, поштењем, али и богатством. У колико је главар братства био уистини врловит човјек у толико је имао више шанси да буде и главар племена.

Савјет старјешина братства сазивао је такозвани братственички збор, када је требало рјешавати нека важнија и значајнија питања за цијелу такву заједницу. Сваки члан братства имао је право да присуствује и дискутује на братственичким зборовима, односно скупштинама. Такође је сваки братственик имао право одлучивања. Жене су могле присуствовати братственичким зборовима, односно скупштинама, али нијесу имале право да учествују у расправи, да се активно залажу и одлучују у вези са неким битним и виталним питањима заједнице, сем у ријетким случајевима и у изузетним околностима. Једино су понеке угледније жене, како нам говори народна традиција, учествовале на братственичким зборовима и чак имале право одлучивања. Нема сумње, и овдје изузеци потврђују правило о неравноправности полова у оквиру постојећег друштвеног система. Интересе жена на братственичким зборовима бранили су домаћини или синови, или, пак, најближи домаћинови рођаци (ћевџери, односно домаћинова близика) у случајевима да је била удовица, или најближи крвни рођаци када је била дјевојка, цура или момкиња, распуштеница или безђетна удовица.

Савјет старјешина братства, како је већ напоменуто, сачињавали су кућни домаћини, било из задружних или инокосних кућа. Савјет братства водио је бригу о свим могућим егзистенцијалним питањима заједнице, излазио пред зборове и скупштине у случајевима када је требало тражити пристанак цијеле заједнице, односно братства. Такође је савјет старјешина рјешавао спорове пред братственичким зборовима, уколико су били теже или заједничке природе, или старјешина лично, уколико су били лакше природе. Судило се и пресуђивало усмено. За теже преступе казне су биле, или су могле да буду, веома ригорозне и драстичне. Својевремено су, у доба такозваног „бесуђа”, теже преступе жена (блуд, чедоморство, злоћа духа) осуђивали казном каменовања (лапидацијом), вјешањем или прогонством.

Аналогно племену, и братство се као цјелина бранило од туђинаца — „зетова” („домазета”), да не узму удјела у забранима, да удајом своје одиве не „оду” непокретнине (првенствено земља и кућа) њихова братственика, односно рођака. Од туђинаца, странаца, односно „зетова” („домазета”), братство се директније бранило неголи племе, на начин што је сваки братственик тражио и остваривао право прече куповине.

¹⁵ Еугенетски приступ овој појави показује да међурођачки бракови суштински спречавају рађање здравог потомства. Код нас се, у оквиру етнологије, бавио њом Петар Шобајић (Вилјети: *Бјелоявљани и Пјешивци*, СЕЗ, XXVIII, Београд 1927. године).

Према братственичком праву, земља напросто није могла да „пође” за одивом, било колективно добро било имаће са „пустиње“ („ископања”), већ је остајало у наследство како братству тако и најближим крвним рођацима у дио.

Братства су долазила у сукобе (бојеве) обично због „привредне невоље”, забрана, пашњака, ловишта, воде, шуме, млинова, али и због крвне освете (право одмазде — *quia manus posuit in sanguinem eorum; ius talionis*), отмице жена и дјевојака, убиства, пљачке и сл. Такође је долазило до међубратственичких сукоба и зато што су се једна турчила а друга бранила слободу и име црногорско.

Женидбене везе међу братствима играле су веома значајну улогу, јер су се она на тај начин мирила, уколико су била у сукобу, приближавала једно другом, чинила једну природнију, чвршћу и хомогенију заједницу. Сродство по духовној линији — кумство, особито кршћено кумство (*patrinus*), такође је било једно од најсигурнијих средстава да се братства између себе мире, уколико су била у завади због крвне освете, убиства, паљевине, пљачке, отмице жена и дјевојака, рецимо.

Закључујемо, дакле, да братство у оквиру племена није губило своју посебност и особеност живота, прије свега не јако братство („јачица”). Братство је за себе чинило једну друштвену заједницу, територијалну и управну; имало своја властита економска добра, своју историју и традицију, своје борбе и сукобе са другим братствима, мирење и удруживање, своје главаре и прваке. На тај начин братство се, у извјесном смислу, уздизало изнад племена и његове структуре и организације.

Солидаризам је била фундаментална одлика свијести појединаца о потреби заједништва и узајамне одговорности. Братственици су били дужни „један другог да свете, али исто тако да колективно одговарају за поступке својих чланова”.¹⁶ Сасвим разумљиво, јер се братство, тежећи реду и јединству, стваралачки колективно односило према појединачном акту, као својој супротности. Сваки члан братства сматрао је себе у свему једнаким и равноправним са другим члановима. Појединац је, тако рећи, имао иста права, дужности и обавезе према братству, као цјелини. Међутим, излазећи изван граница постојећих „институционалних” појавних страна братства, можемо констатовати да стварне једнакости и равноправности међу члановима братства није било. Братственици јачих и главарских кућа имали су *de facto* већа права него неугледнији и сиромашнији братственици; један је био главар а други обичан братственик, један је био из главарске куће а други није, један богат а други сиромаш, један задругар а други инокосник, један зајмодавац а други позајмилац, један купац а други продавац.

3. — ГРАНИЦЕ СИСТЕМА

Традиционално (братственичко-племенско) друштво у суштини се карактерисало једним јединственим и цјеловитим процесима, с обзиром на „монистички” карактер друштвене структуре и организације. Такво друштво је, тако рећи, представљало један функционално повезани,

¹⁶ Др Васа Чубриловић, ц. дј., стр. 720.

хармонички организам, у коме је сваки појединац, братственик, односно племеник, имао одређену и конкретну улогу у оквиру родовских заједница (инокосне и задружне куће, братства, односно племена). Са своје стране, пак, свака крвна заједница, као нераздвојни дио цјелине, функционално и хармонично се уклапала у опште, па су на тај начин то биле фундаменталне компоненте изградње традиционалне (братственичко-племенске) структуре и организације.

Једна од битних компоненти друштвене структуре и организације била је садржана и у појму „к о л е к т и в н а в р и ј е д н о с т”. Овај заједнички систем вриједности, са наглашеном моралном димензијом, вршио је интегративну функцију, уобличавао и конституисао традиционалну (братственичко-племенску) структуру уопште. Према својим садржајима систем колективне вриједности такође је одржавао и конзервирао постојеће стање, јер је био активан чинилац постојања, трајања и важења традиционалног друштва. У том значењу, заједнички систем вриједности, првенствено изражен као систем братственичко-племенских моралних норми, стваралачки је превладавао могуће антитрадиционалне појаве и тенденције, разне дисфункције појединаца, она њихова понашања која су била изван или изнад друштвене структуре и организације.

Родовска заједница братства, као основа система, била је и з в о р свих друштвених односа и ситуација. Друштвени и породични односи, сукоби и конфликтне ситуације и манифестације, затим разне кооперације, учешће у заједничким акцијама и активностима, односи пријатељства или непријатељства, з а к о н и т о су извирали из братственичке структуре и организације. Братство је садржавало заједничке материјалне и духовне и моралне елементе, који су били конституенти традиционалног племенског јединства; тако рећи, јединства између појединачног, посебног и општег. Братственичка свијест, која је означавала духовну и моралну идентификацију појединца са заједницом, колективом, суштински је означавала следеће: п р в о, осјећање појединца да органски и недјељиво припада братству, д р у г о, свијест о једнакости свих братственика, т р е ћ е, свијест о појединачној егзистенцији, о појединачним интересима и преокупацијама, који су били или који морају да буду слични или идентични са осталим члановима братства, и, ч е т в р т о, свијест о постојању других субјеката, појединаца, брастава или пак племена.

Братственичка свијест, као свијест објективног важења и трајања духовних и моралних норми, изражавала се и као солидаристичка свијест. Братственици су дистрибуисали духовне и моралне вриједности, али су се у својим појединачним акцијама и активностима углавном њима и руководили. Тамо гдје се друкчије поступало („како не ваља”) ступала је у дјејство братственичка санкција, која је деликвенте на просто враћала у „нормално” традиционално (патријархално) стање, или су пак, ако се друкчије није могло, деликвенти ригорозно кажњавани. Особито су драстично кажњаване жене деликвенткиње. Нема сумње, оваква братственичка сагласност воља (б р а т с т в е н и ч к и с о п с е п s u s) условљавала је и успостављала унутрашњу хармонију брат-

ства, односно племена, наиме хармонију и стабилност традиционалног (братственичко-племенског) друштва уопште.

Братственичка свијест, коју можемо назвати и „братственичком идеологијом”, или најпросто „традиционалном идеологијом”, представљала је јединство ставова и мишљења и према ономе што је било изван братства. Тако су, рецимо, припадници јаких братстава („виших родова”) гледали на традиционално (братственичко-племенско) друштво као на некакав „континуум” родовских заједница, гдје су они били друштвени нуклеус у оквиру племена и народа; припадници малих братстава („нижих родова”), пак, гледали су на традиционално (братственичко-племенско) друштво као на друштво пуно антагонизама (социјалних) и конфликтних ситуација и манифестација. У том смислу, братственичка свијест јаког и главарског братства („јачице”) изражавала се као в л а д а ј у ђ а с в и ј е с т у оквиру племена, и тиме у неку руку била непосредни извор к а с т и н с к е свијести уопште. Утолико прије што је јако и главарско братство, у оквиру свога племена, односно народа, било племенски нуклеус („језгро народа”), које није дијелило, или је дијелило у веом малом степену, садржаје и облике свијести мањих братстава („нижих родова”), прије свега старосједјелачких братстава. Свакако, јер је братственичка свијест „јачице” увијек настојала да афирмише свој виши друштвени положај у оквиру племена и народа, помоћу такозваних „аристократских” или владајућих симбола. Јасно је да се овај исказ првенствено односи на манифестације и демонстрације свијести владајућег слоја народа („јачице”) у области живота и мишљења, јуначкога и чојственога држања, лијепога и људскога говора, моралнога владања и понашања. С обзиром на овакав специфичан положај јакога братства у племену и народу, његова психологија (с т а т у с н а п с и х о л о г и ј а) имала је подлогу у сљедећем: п р в о, у објективно повољнијем положају унутар племена у односу на мања братства и, д р у г о, у кастинској структури и менталитету људи. Статусна психологија јаког и главарског братства имала је, једним добрим дијелом, и подлогу у индивидуалној психологији појединих братственика (узорних људи, имућних братственика, главара, првака, попова, на примјер). У том смислу, братственичка свијест „јачице” манифестовала се, због дјејстава и утицаја индивидуализама и егоизама на опште, тј. братственичко, односно племенско, и као д е з и н т е г р и р а ј у ђ а с в и ј е с т. На тај начин, анализом односа и ситуација, долази се до закључка да је братство, првенствено „јачица”, било на извјестан начин и у извјесном смислу и х е т е р о г е н а с к у п и н а. Ео ipso, јер је због индивидуалистичке оријентације појединих братственика добијала или могла да добије антитрадиционалне (антипатријархалне) садржаје, па тиме унеколико и разбијала осјећање цјелине, у погледу братственичке или племенске идентификације појединца са цјелином. Према томе, и само братство представљало је у суштини једну релативно хетерогену заједницу. Иако је споља, према другим братствима, једно посебно братство изгледало као веома хомогена заједница, оно је de facto било хетерогено, почивало је на различитим социјалним основама.¹⁷

¹⁷ Бранко Павићевић, *Сиварање црногорске државе*, Београд 1955, стр. 56.

Механизам моћи јакога и главарскога братства, у оквиру свога племена, или пак механизам моћи јакога подбратства, у оквиру братства, а тиме и племена, произлазио је из положаја, мјеста и улоге, а то му је омогућавало следеће: п р в о, способност да афирмише свој братственички положај, да остварује властито братственичко биће, материјално и духовно, односно морално; д р у г о, фактичку способност да истовремено задржава и мијења друштвене односе и ситуације, у складу са потребама и интересима који извиру из његовог положаја у племену и народу; т р е ћ е, да изграђује „механизме“ за одржавање друштвених привилегија (економских, политичких, културних, на примјер). У том смислу, облици друштвене моћи јаког братства у племену, односно у народу, показивали су се као о б л и ц и в л а с т и.

Из различитог положаја појединих братстава, у оквиру племена и народа, законито су извирали и различити интереси, који су се често преображавали у братственичке конфликте. Тако су се, на примјер, у оквиру племена, или пак шире заједнице, законито појављивале међубратственичке супротне тенденције и снаге, од којих су једне нужно вршиле продоре у погледу развијања производних снага, убрзавања процеса сплемењавања, уношења слободарских, демократских и хуманијих односа у оквиру друштвених и породичних заједница, док су друге покушавале да бране и конзервирају постојећи систем односа и ситуација као једино природан, легитиман, нормалан, рационалан и хуман. У том смислу, братственички односи, који су се транспоновали као традиционални (патријархални) односи уопште, репродуковали су се двоструко: п р в о, као односи који су убрзавали спајање и везивање посебног и различитог у опште и заједничко и, д р у г о, као односи који су текли у супротном смјеру, ка регресији и дезинтеграцији.

Братственички конфликтни односи, као најфундаменталнији традиционални (патријархални) односи, представљали су у суштини један веома сложен и дијалектичан однос. С једне стране, братственички конфликт показивао се као интегративна снага, као стабилизирајућа и конституишућа компонента унутрашње структуре друштва, и, с друге стране, као дезинтегративна снага, као деконституишућа компонента унутрашње структуре и организације друштва. Братственички конфликт је, тако рећи, развијао колективну свијест о братственичкој, односно племенској припадности, о мјесту и улози братства у племену и народу. Он је, безмало, одржавао „лимесе“ једног братства према другом братству, односно једног племена према другом племену; повећавао и поспјешавао унутарбратственичку и унутарплеменску кохезију, особито у ситуацијама када је пријетила опасност опстанку братства, односно племена. Међубратственички конфликт често је служио и за успостављање „равнстеже“ братственичких или племенских снага, јер је омогућавао да се унапријед утврди однос снага између различитих братстава, односно племена.

Према томе, традиционално (братственичко-племенско) друштво било је, упркос једнакости братственика по поријеклу, по изграђеном заједничком систему вриједности, заједничким духовним и моралним нормама, и д р у ш т в о н е ј е д н а к о с т и. Када се, пак, исказује

овакав један став, онда се при том првенствено мисли на следеће: п р в о, на чињеницу да је црногорско традиционално (братственичко-племенско) друштво било фундирано једним дијелом и на класним, па унеколико и на кастинским основама; д р у г о, на чињеницу неједнаког положаја мушкарца и жене у систему (у породици, братству и племену). Фактицитет различитог у традиционалном (братственичко-племенском) јединству показивао се и у томе што су се веома јасно изражавале и манифестовале појаве и тенденције јаким и великим братстава за господством и надмоћности у племену. У том смислу, показује се, приликом интерпретације и логичке реконструкције црногорског традиционалног (братственичко-племенског) друштва, да се традиционално (патријархално) јединство показивало као ј е д и н с т в о различитости, односно супротности и противрјечности, које су, према својим унутрашњим садржајима, биле стални и непресушни и з в о р к р е т а њ а д р у ш т в а. То управо и показује суштину традиционалних (братственичко-племенских) односа; дакле, не само између појединаца и група већ истовремено и односа између родовских заједница, првенствено између братстава, који су се кретали од с в ј е с н е а и п р и с и л н е к о о п е р а ц и ј е до односа различитости, супротности и противрјечности. То је оно, чини се, што је требало имати на уму када се говори о суштини традиционалног (братственичко-племенског) друштва.

*

Овај проблем, свакако, захтијева и друга проучавања, анализе и уопштавања. Међутим, сасвим је сигурно да се ни овдје, у показивању карактера традиционалне (братственичко-племенске) стварности, њезине структуре и организације, није пошло изнова, од тачке круга периодичног понављања почетка. Напротив, у односу према историји и традицији пошло се од претходно утврђених чињеница, а такође и од оних сазнања која могу да оживљавају и осмишљавају прошлост и традицију једног народа. У историји појединих братстава и племена низале су се поједине етапе једна за другом по извјесном реду и законитости. Свака је, међутим, у суштини означавала традиционално (патријархално) стање; тако рећи, континуитет стања једне херојске и слободарске историје, једне витешке и чојствене дјелатности људи. Па ипак, при свему томе, не би требало заборавити да традиционална (братственичко-племенска) стварност није могла по природи, по свом постојању, да означава стварност једног људског тоталитета. Самим тим, јер границе човјекове друштвености нијесу могле бити уоквирене само братственичко-племенским колективизмом, холистичким начином живота и мишљења; оне су се морале, даљим процесом тотализације друштва, процесом персонализације, стваралачки превазићи. То је, како знамо, било могуће тек са новим друштвеним облицима и садржајима, који су били најбољи знаци животности онога што је надолазило, пошто су у први план истичали човјекове особности као највише вриједности.

VIDAK VUJAČIĆ

CHARACTER OF FRATERNITY-TRIBAL STRUCTURE AND ORGANIZATION

S u m m a r y

Montenegrin tribe represents one of basic constituents of traditional structure and organization. In the earliest phase of its development, the tribe was community of relatives, and later, after the decomposition of clan society, in epoch of feudalism, it has become tribal organization, permeated by patriarchal comprehensions of life and the world, feelings for legal order, and later in higher phase of its development, starting with XVI century, socio-territorial community, that is captaincy, an administrative unit. Already such more developed tribe, which has kept only the name from the clan society, in essence was characterized by same and unique, complete processes. It composed a functionally connected and harmonic organism, in which every individual had certain defined and concrete role, place and position in hierarchy of the system. Such social community fit into the general, national, and that way it was a fundamental component of building of traditional structure and organization. One of the essential components was built into the notion „collective value“. This common system of values, with moral dimension emphasized, was shaping and constituting tribal structure in general. Common system of values, primarily expressed as a system of fraternity-tribal norms, creatively was overbridging possible antitraditional occurrences, different disfunctions of individuals, those their behaviours which were out or above the social structure and organization. Nevertheless, the traditional society of that time, in which the tribes were socio-territorial communities, was, in spite of equality of members by origin, by made common system of values, common spiritual and moral norms, also the society of unequality. Primarily, because by one its part it was based on class and to some extent caste basis, second, on the fact that men and women had different position in the system, in family and the fraternity. The facticity of heterogenous was shown also in very clearly manifested occurrences and tendencies of large paternities for reign and supremacy in the tribe. That exactly shows the essence of traditional relations in the tribe, not only among the individuals and groups, but at the same time also the relations among the fraternities in the tribe, which ranged from consciouss, but also obligatory cooperation, to the relations of dissimilarity, opposition and contradictions.

In Montenegro there were around forty tribes, each of them consisting of a number of fraternities. As social, territorial, and administrative communities, the tribes have their common land, holy place, family feast and „prislava“¹ gathering and assembly, council and board of tribal heads, its history and tradition. Montenegrin tribes were relatively stable social organizations, on whose forehead there were the most prominent people, heads and pioneers of strong fraternities. Because of economical, territorial, freedom and other reasons they were fighting among each other. Those were, in some way, the wars of small scales. That probably was the main reason because of which state-forming union could not be established.

Higher phase of Montenegrin society is not tribal by its form, but it is nationally-etatistic, an specific human community, a separate form of human integration. The more developed, Montenegrin society is characterized by higher form of synthesis of socio-economical, cultural and etatistic-political factors, as the legal expression of one relatively unique ethnic structure and organization, with all its elements, including the history, tradition, territory, language, psychological and cultural individualities.

¹ „Prislava“ — a feast somewhat less important than the main family feast.